

ПОРІВНЯЛЬНО-КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО:
НАУКА, ПРЕДМЕТ, МЕТОД**Софія Лихова,**доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального пра-
ва та кримінології Київського націо-
нального університету імені Тараса
Шевченка,**Тетяна Дичаківська,**помічник прокурора Подільського
району м. КиєваПитання
понятійної визначеності*

Сьогодні практично кожне правове дослідження, кандидатська або докторська дисертація не обходяться без розділу, який стосується порівняльного аналізу українського та зарубіжного законодавства. Особливістю компаративістики є те, що в одних випадках вона є методом, а в інших — предметом та об'єктом наукових робіт. Метод — це спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя. Це також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання. Різниця між методом та теорією має функціональний характер: формується як теоретичний результат попереднього дослідження, метод виступає як вихідний пункт та умова майбутніх досліджень [1]. Предмет дослідження — це теоретичне відтворення об'єктивної дійсності, тих суттєвих зв'язків та відношень, які підлягають безпосередньому вивченню в даній дисертації чи іншій науковій праці, є головним, визначальним для конкретного дослідження. Об'єкт дослідження — це процес або явище, що породжують проблемну ситуацію, обрані для її вивчення. У разі коли цю частину об'єктивної реальності обирають метою дослідження, вона стає предметом до-

слідження. Предмет — це те, що міститься в межах об'єкта [2].

Наприклад, С. Я. Лихова вказує, що метод порівняльного аналізу дозволив співставити положення чинного КК України, кримінального законодавства окремих зарубіжних країн та цілої низки міжнародно-правових нормативних актів і врахувати їх позитивний досвід при формулюванні пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства [3]. М. П. Куцевич розглядає процес порівняння зарубіжного законодавства і як предмет, і як метод. Зокрема цей автор пише, що предметом дослідження є кримінальна відповідальність за екоцид згідно з кримінальним правом України з урахуванням відповідного міжнародно-правового підходу та аналізом підходів, що містить законодавство деяких зарубіжних країн. А серед методів дослідження він називає порівняльно-правовий (встановлено зміст загальних та специфічних ознак екоциду за міжнародним, національним та зарубіжним кримінальним законодавством) [4]. В дисертаційній роботі Т. Д. Лисько також відбувається змішування понять предмета і метода, коли порівняльно-правовий аналіз автор вважає і предметом, і методом [5].

На нашу думку, вважати один і той самий феномен і предметом, і методом неприпустимо. Але слід вказати, що порівняльне дослідження може розглядатися і як окрема наука, що має свій об'єкт, предмет та методи. Як вказує А. Машков, об'єкт науки — це виділення суб'єктом пізнання частини світу, на яку спрямоване наукове пізнання в межах конкретної науки; предмет науки — це коло питань, які стосуються об'єкта науки, який саме цією конкретною наукою досліджується, це уявлення відповідних суб'єктів пізнання про виділену ними частину існуючого світу, яка вивчається (або повинна вивчатися) цією наукою без-

* Внутрішню рубрикацію тексту (підзаголовки) здійснено редакцією.

посередньо і цілеспрямовано, з чітким розумінням мети і точки зору такого вивчення [6]. В роботі С. Я. Лихової «Порівняльне кримінальне право про відповідальність за злочини проти виборчих та референдних прав» порівняльне кримінальне право в аналізі зарубіжного законодавства виступає як об'єкт дослідження [7].

Показовими в цьому плані є докторські дисертації А. В. Савченка [8] та Г. О. Єсакова [9]. На нашу думку, порівняльне кримінальне право в цих наукових дослідженнях виступає як наука, яка має свій об'єкт, предмет та специфічні методи дослідження.

Становлення компаративістики як науки

Слід зазначити, що спочатку компаративістика розвивалася все ж як наука.

Найдавніші свідчення в історії людства, які через тисячоліття дійшли до нас, показують, що звернення до порядку інших держав завжди практикувалося видатними вченими і мислителями або з прагматичною метою вдосконалити національну правову систему, або ж просто з метою кращого пізнання чужоземного права. Геродот в «Історії» часто схвально відзивається про правові звичаї різних народів. Платон, створюючи в «Законах» ідеальну модель права, аналізує чинне право античних грецьких міст-полісів. Порівняльні спостереження правових звичаїв Галлії зустрічаються в «Галльській війні» Гая Юлія Цезаря. Знайомство із римським канонічним правом показує і Генрі де Горахтон, автор трактату «Про закони і звичаї Англії» (близько 1254—1256 рр). Крім того, ренесанс римського права на європейському континенті в середні віки був проявом того, що зараз можна було б назвати порівняльно-правовим інтересом.

Саме ж по собі зародження науки порівняльного права прийнято пов'язувати з початком XIX ст., коли пройшов період захоплення правознавців національними правопорядками або ж надмірного заглиблення науки права у римське та канонічне право, що відзначало майже всю історію права в Середні віки і в Новий час. У пошуку способів покращити

національне право європейські юристи із різних країн практично одночасно звернулися до вивчення іноземного права, і це було першим етапом розвитку порівняльно-правового пізнання. Склалося так, що історія компаративістики на її початковому етапі була виключно історією західної компаративістики, що було обумовлено або відносною нерозвиненістю науки права в інших регіонах світу, або їх традиційною цивілізаційною замкнутістю [10].

Одними із перших у компаративістиці з'явилися роботи в кримінально-правовій галузі: «Нарис кримінальної науки Корана» (1800 р.) Поля Ансельма Фейербаха, а також «Теорія доказів у кримінальному процесі відповідно до позитивних законів і норм французького кримінального законодавства» (1809 р.) і «Теорія доказів у німецькому кримінальному процесі на прикладі застосування закону та німецькі кодекси в порівнянні з поглядами на кримінальний процес в Англії та Франції» (1834 р.) Карла Й. Мітермайера, професора Гейдельберзького університету. Протягом IX ст. можна спостерігати постійний інтерес до порівняльного правознавства, що, в свою чергу, проявлялося у організації видання журналів, появи компаративістських орієнтованих праць і створенні спеціалізованих організацій.

Так, з 1829 р. у Німеччині за редакцією Карла Й. Мітермайера та Карла С. Цахарне почав виходити «Критичний журнал правознавства та зарубіжного законодавства»; з 1834 по 1850 роки у Франції видавався «Журнал іноземного законодавства»; з 1878 р. у Німеччині регулярно виходить «Журнал порівняльно-правової науки». У Франції у 1831 р. в Колеж де Франс організується кафедра порівняльного права, у 1846 р. на юридичному факультеті Паризького університету створюється кафедра порівняльного кримінального права, а у 1869 р. засновується «Товариство порівняльного законодавства», яке почало випускати «Щорічник іноземного законодавства». В тому ж 1869 р. у Оксфордському університеті Генрі Мен, автор широко відомої праці історико-компаративістського спрямування «Древнє право» (1861 р.) стає першим професором на ка-

федрі права і порівняльного права. В 1894 р. в Англії порівняльно-правовий рух створюється «Товариство порівняльного права», яке з 1896 р. видає «Журнал порівняльного права».

Видатною подією в історії порівняльного права стало створення Міжнародного порівняльного права, на зразок якого зроблена спроба видання порівняльного правознавства Першої світової війни. У цей час створюються спеціальні заклади компаративістики. Так, у 1921 р. створено Інститут порівняльного права в Берліні, а в 1922 р. — Інститут порівняльного права в Гейдельберзі. В 1923 р. створено Інститут порівняльного права в Парижі. В 1924 р. створено Інститут порівняльного права в Женеві. В 1925 р. створено Інститут порівняльного права в Брюсселі. В 1926 р. створено Інститут порівняльного права в Лейпцигу. В 1927 р. створено Інститут порівняльного права в Мюнхені. В 1928 р. створено Інститут порівняльного права в Відні. В 1929 р. створено Інститут порівняльного права в Бонні. В 1930 р. створено Інститут порівняльного права в Гамбурзі. В 1931 р. створено Інститут порівняльного права в Геттінгені. В 1932 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1933 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1934 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1935 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1936 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1937 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1938 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1939 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1940 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1941 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1942 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1943 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1944 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1945 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1946 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1947 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1948 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1949 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1950 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1951 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1952 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1953 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1954 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1955 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1956 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1957 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1958 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1959 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1960 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1961 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1962 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1963 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1964 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1965 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1966 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1967 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1968 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1969 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1970 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1971 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1972 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1973 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1974 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1975 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1976 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1977 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1978 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1979 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1980 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1981 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1982 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1983 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1984 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1985 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1986 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1987 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1988 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1989 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1990 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1991 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1992 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1993 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1994 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1995 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1996 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1997 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1998 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 1999 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2000 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2001 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2002 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2003 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2004 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2005 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2006 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2007 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2008 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2009 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2010 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2011 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2012 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2013 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2014 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2015 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2016 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2017 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2018 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2019 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2020 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2021 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2022 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2023 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2024 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені. В 2025 р. створено Інститут порівняльного права в Гіттингені.

Порівняльно-правознавство у галузі кримінального права

Слід окремо зазначити, що порівняльна компаративістика в галузі кримінального права була і залишається однією з найбільш розвинутих напрямів у порівняльному правознавстві, починаючи історію з праць А. Фейербаха та Карла Й. Мітермайера, які стали одними з перших порівняльно-правознавців, які спеціалізувалися на порівняльному правознавстві і про це свідчать праці А. Фейербаха, який був першим порівняльно-правознавцем німецького порівняльного правознавства, — проект Баварського кримінального кодексу (1813 р.) та італійське кримінальне право і послужив у XX ст. одним з основоположників порівняльного кримінального права.

Заслуговує на увагу також історія порівняльного кримінального права в Англії.

пейські юристи із одночасно зверненням до іноземного права, спом розвитку познання. Склалося компаративістики на її виключно історичності, що було нерозвиненістю регіонах світу, або заціною замкну-

компаративістичі кримінально-правової науки Ансельма Фейербаха доказів у кримінальному процесі відповідно до позицій французького права (1809 р.) і кримінальному процесу в порівнянні з французьким (1834 р.) Карла Гейдельберзького. Можливий інтерес до організації видань компаративістичі створенні спеці-

меччини за редакцією Майера та Карла Гейдельберзького та зарубіжного заводу по 1850 роки у журналі іноземного права у Німеччині журналі порівняльного права у Франції у 1831 р. в іноземному праві у 1846 р. на юридичному факультеті Паризького університету порівняльного права, а у 1869 р. почало випускати журнал «Слово о начале и распространении положительных законов» у Оксфордському університеті, автор широко використовує компаративістичі методи. «Древне право» професором на ка-

федрі права і порівняльного правознавства. В 1894 р. в Англії для поглиблення порівняльно-правових досліджень створюється «Товариство порівняльного законодавства» (з 1958 р. — «Британський інститут міжнародного і порівняльного права»), яке з 1896 р. починає видавати «Журнал порівняльного законодавства».

Видатною подією в історії компаративістики стало проведення у 1900 р. паризького Міжнародного конгресу порівняльного права, на якому вперше була зроблена спроба визначити мету і природу порівняльного правознавства. Після закінчення Першої світової війни в різних країнах створюються спеціалізовані наукові заклади компаративістичі спрямування. Так, у 1921 р. створюється ліонський Інститут порівняльного права, в 1926 р. — берлінський Інститут іноземного і міжнародного приватного права імені Імператора Вільгельма (нині — Інститут іноземного і міжнародного приватного права імені Макса Планка), в 1932 р. — Інститут порівняльного права при Паризькому університеті. В силу об'єктивних причин інтерес до компаративістики дещо знизився під час Другої світової війни, після якої порівняльне правознавство вступило в новий, сучасний, етап свого розвитку.

Порівняльно-правові дослідження у галузі кримінального права

Слід окремо зазначити те, що компаративістика в галузі кримінального права була і залишається одним із пріоритетних напрямів у порівняльному правознавстві, починаючи із самого їх зародження. Вже згадувалися роботи Поля А. Фейербаха та Карла Й. Мітермайера, які стали одними з перших компаративістичі орієнтованих праць. Не можна не згадувати і про ще одну роботу Поля А. Фейербаха, який був основоположником німецького порівняльного правознавства, — проект Баварського кримінального кодексу (1813 р.), який став законом. Цей кодекс спирався на французьке та італійське кримінальне законодавство і послужив у XX ст. зразком для кримінальних кодексів багатьох німецьких держав.

Заслугує на увагу двотомний «Курс порівняльного кримінального законодав-

ства» Жозефа Ортолана, який вийшов у 1839—1841 рр. У 1863 р. з'являється двотомник Пелегрині Россі «Курс кримінального права», в якому автор широко використовує порівняльно-правовий метод при викладанні матеріалу. В Англії видатний криміналіст XIX ст. Джеймс Стірен часто застосовує порівняльно-правовий метод при написанні капітальної книги «Історія кримінального права Англії» (1883 р.), в якій, зокрема, пише, що «важко критикувати систему належним чином або зрозуміти її дух, якщо не порівнювати її з тим, що можна назвати великими конкуруючими системами, тобто з тими, які містяться у французькому і німецькому кримінальних кодексах».

У 1894 р. німецький автор Франц фон Ліст публікує роботу «Порівняльне кримінальне законодавство». У 1924 р. засновується Міжнародна асоціація кримінального права, яка ставить своїм завданням порівняльно-правові дослідження з метою досягнення спільної узгодженості кримінального права всіх країн світу. У 1936 р. професор Донецьке де Вабр приступає до ведення «Журналу кримінальних наук і порівняльного права». У 1995 та 2002 роках побачили світ два видання на сьогодні найкрупнішої роботи в галузі кримінально-правової компаративістики «Порівняльне кримінальне право» професора Жана Праделя.

Компаративістичі дослідження в галузі кримінального права мають давню традицію і в російській доктрині кримінального права [11].

Одним із перших зробив спробу дослідити дві правові системи Фердинанд Імграф, який ще у 1711 р. захистив дисертацію «Досвід співставлення права Московії та загального» (мається на увазі право німецьке, а не англійське). І хоча автор даної роботи є німцем за національністю, дослідження ним російського права дозволяє вважати цю роботу пам'яткою російської науки права.

Із російських вчених XVIII ст. необхідно відзначити К. Г. Лангера, професора Московського університету і його праці «Слово о начале и распространении положительных законов» (1766 р.) і «Слово о происхождении и свойстве высшего кримінального суда» (1776 р.). У них він здійснює порівняльно-історичний аналіз кри-

6. Машков А. Введение в общую теорию юридических наук / А. Машков. — К. : К.И.С., 2005. — С. 33.

7. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих та референдних прав // П. П. Андрушко, І. О. Зінченко, С. Я. Лихова [та ін.] ; за заг. ред. В. П. Тихого. — Х. : Кронроуд, 2008. — С. 262—301.

8. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук / А. В. Савченко. — К., 2007. — 36 с.

9. Есаков Г. А. Учение о преступлении в странах семьи общего права : автореф. дис. на соискание науч. степени докт. юрид. наук / Г. А. Есаков. — М., 2007. — 38 с.

10. Див.: Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права : пер. с нем. ; в 2 т. / К. Цвайгерт, Х. Кетц. — М. : Международные отношения, 2000. — Т. I. Основы. — С. 76—98; Саидов А. Х. Сравнительное правоведение (основные системы современности) : учеб. / А. Х. Саидов ; под ред. В. А. Туманова. — М., 2000. — С. 55—64; Марченко М. Н. Курс сравнительного правоведения / М. Н. Марченко. — М., 2002. — С. 61—137.

11. Фельдштейн Г. С. Главные течения в истории науки уголовного права в России / Г. С. Фельдштейн. — М., 2003; Таганцев Н. С. Русское уголовное право / Н. С. Таганцев. — Тула, 2001.

12. Фельдштейн Г. С. Знач. праця. — С. 142.

13. Таганцев Н. С. Знач. праця. — Т. 1. — С. 643.

14. Блекстоун. Истолкование Английских законов. Переведенные по Высочайшему Повелению Великой Законодательницы Всероссийской с подлинника Английского. — М., 1780. — Кн. I.

15. Фельдштейн Г. С. Знач. праця. — С. 291—292.

16. Стифан Дж. Ф. Уголовное право Англии в кратком очертании / пер. и предисл. В. Славовича / Дж. Ф. Стифан. — СПб., 1865. — С. V.

17. Словник термінів і понять з міжнародного та європейського права. — К., 2005. — С. 123—124.

18. Там само. — С. 13.

19. Кресін О. В. Порівняльне правознавство в Україні: сучасна проблематика та перспектива розвитку / О. В. Кресін // Міжнародне право і національне законодавство. — Вип. 3. — К., 2003. — С. 58.

20. Корчевна Л. Українське право і романо-германська традиція / Л. Корчевна // Право України. — 2004. — № 5. — С. 22.

21. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав / М. І. Хавронюк. — К. : Юрисконсульт, 2006. — С. 18—19.

Кримінально-виконавче право України : навч. посібник / А. П. Гель, Г. С. Семаков, І. С. Яковець ; за ред. проф. А. Х. Степанюка. — К., 2008. — 624 с.

Навчальний посібник підготовлений відповідно до програми курсу «Кримінально-виконавче право України» з урахуванням змін та доповнень чинного законодавства. Висвітлено порядок і умови виконання кримінальних покарань в Україні, систему, структуру, принципи організації діяльності, а також повноваження органів і установ Державної кримінально-виконавчої служби України, історію розвитку кримінально-виконавчого законодавства та кримінально-виконавчої системи України. Наведено загальну характеристику основних міжнародних правил і стандартів ООН та Ради Європи у сфері поводження із засудженими.

Для студентів та викладачів вищих юридичних навчальних закладів, практичних працівників кримінально-виконавчої системи та широкого загалу читачів, які цікавляться розглядуваною проблематикою.

ОСОБ. У ВИД

Сергій Царюк,

викладач циклу кримінально-виконавчої дисциплін Чернігівського коледжу Державної служби України з питань ви

Україна прямує до кращого, прагнучи побудувати кращий, економічно, соціально, культурно забезпеченого громадянського суспільства, а й невідкладно вирішувати проблеми, які існують в Україні. З них є необхідними умовами відбудови покращеної держави до вимог міжнародних стандартів нашої держави, які ми зобов'язані виконувати.

Важливого значення має питання виконання кримінального права Державною кримінально-виконавчою службою України, запровадження у практику виконання кримінальних покарань та установ виконання покарань норм і стандартів міжнародного права. Заслужують уваги кримінально-виконавчі питання такого виду кримінального права, як довічне по

Метою цієї статті є розкриття проблемних питань виконання кримінального права у виді довічного покарання. Були виявлені автором деякі проблеми виконання наукового дослідження окремих пропозицій умов тримання цієї категорії засуджених у відповідності до стандартів.

Проблематикою виконання кримінального права, як довічного покарання, свого часу опікувалися деякі українські науковці: О. І.

* Рекомендовано до друку департаменту України з питань виконання кримінального права.

** Внутрішню рубрику.